

DİN DİLİ

PROF. DR. ABDURRAHMAN KÜÇÜK*

Giriş

Amacını ve antropolojik özelliklerini dikkate alarak “**İnanış ve davranış şekilleri ile insanlar arası ilişkileri düzenleyen, insanların iyi işler yapmasını, barış ve huzur içerisinde bir arada yaşamasını sağlayan genel kurallar bütünüdür.**”¹ diye tanımladığımız **dinin**; “**ahiret hayatı**” için dünya hayatını iyi değerlendirmek, birbirlerine faydalı olacak şekilde insanları barış ve huzur içinde bir arada yaşatmak hedefi vardır. Bu hedefte, toplumun kültürel özellikleri, değer yargıları ve “**gelecek anlayışları**” önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü din, aynı zamanda, “**kültürel bir birim**” hatta **kültürün temel ayrılmaz bir ögesi** olarak kabul edilmektedir.

Hedefe varması için din; getirdiği mesajların insanlar tarafından anlaşılmasını istemektedir. Anlaşılmayan ve kavranılmayan kuralların başarıyla uygulanma imkânı yoktur. Anlaşılma ve kavranma da ancak “**dil**” ile olmaktadır. Anlaşılma ve kavranma, bir kimsenin “**millet dili**” / “**kültür dili**” ile yakından ilgilidir. Kişinin anlamadığı bir mesajı, hakkıyla kavramasına imkân yoktur. Bundan dolayı dinde de “**dil**” çok önemlidir.

Dil; anlaşılmayı sağlayan, bilgi ve kültürü taşıyan bir araçtır; toplumun millet olmasını sağlayan bir anahtardır; insanları birbirine bağlayan ve birbiriyle kaynaştıran bir “**harç**”tır. Türk vatanının gövdesi ve ruhu da Türk milletinin dili olan **Türkçedir**.

Sözün güzel ve doğru söylenmesi, anlaşılmayı kolaylaştırmaktadır. “**Espri**”lerin ve “**semboller ile anlatım**”ın kavranması, dilin inceliklerinin bilin-

* Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

mesine bağlıdır. İnsanın, konuşulana anlaması ve anladığını ifade etmesi iletişim için en etkili yollardandır. Yöneticiler ile yönetilen, amir ile memur, avam ile havas arasında iletişim, anlaşılın ve inceliklerini kavranan dille sağlanmaktadır. Allah ile kul arasındaki “iletişim”in anlaşılır bir şekilde olması da yine dile bağlıdır.

“Bir memleketi yönetmeye çağrılıysaydınız ilk işiniz ne olurdu?” sorusuna, MÖ VI. yüzyılda, **Konfüçyüs**, “**Dili düzeltirdim.**” cevabını vermiştir. Bunun gerekçesini de o şöyle açıklamıştır: “**Dil kusurlu olursa, kelimeler düşünceyi anlatamaz. Düşünce iyi anlatılamazsa, yapılması gereken şeyler doğru yapılamaz. Ödevler gereği gibi yapılmazsa, töre ve kültür bozulur. Töre ve kültür bozulursa, adalet yanlış yola sapar...**”²

İstenen şey iyi anlaşılmazsa, töre ve kültür bozulur. Töre ve kültür bozulursa, her şey “**altüst**” olur. Bunun için Allah, her topluma, o toplumun içinden peygamberler göndermiştir. Bu peygamberler, gönderildikleri toplumun ferdidir ve o toplumun dilindeki “**incelikleri**” bilmektedir. Hatta onlar, “**sembollerle anlatım**”ı da kavrayacak durumdadır. Çünkü bir kimsenin anlamadığı şeyi hakıyla yerine getirmesi mümkün olmadığı gibi, zamanla, yanlış anlaşılmalara ve uygulamalara da yol açabilir. Buna sebep; “**amaç ile arac**”ın” birbirine karıştırılması; aracın amaç ve amacın araç olarak görülmesidir.

Buna misal olarak Türk milleti verilebilir. Uzun asırlar hatta 1919 yılına kadar Türkiye’deki camilerde hutbeler bile Arapça okunmuştur. İslam ile ilgili Türkçe yazılmış çok fazla da kaynak olmamıştır. İslam’ın temel kaynaklarının Türkçeye tercümesine ve Türkçe dinî bilgi veren eserlere ağırlık verilmesine Cumhuriyet ile başlanmıştır, demek bir hakkın teslimi olacaktır.

İslam’ı din olarak toptan kabul eden ve bu uğurda ciddi gayret gösteren yeğâne millet de Türk milletidir. İslam’ı kabul ettikleri dönemden günümüze Türk milletinin yaklaşık % 98’inin dini İslam olmuştur. Bundan dolayı **din** ve **dil** ilişkisi incelenirken İslam’ın ve onun temel iki kaynağı **Kur’an** ve **Hz. Muhammed**’in yaklaşımı temel alınacaktır.

Gerçekte İslam dininin “**dil felsefesi/anlayışı**” nasıldır? Kur’an, bu konuya nasıl bakmaktadır? Hz. Muhammed (SAV) ne demiştir? Türklerde/Türk milletinde **din** ve **dil** ilişkisi nasıl anlaşılmalıdır / nasıl anlaşılmalıdır?

Kur’an’da “Dil Anlayışı/Felsefesi”

Bir dinin “**dil anlayışı/felsefesi**”ni ortaya koyabilmek için o dinin kutsal kitabının bu konudaki mesajlarını ve bu mesajların nasıl anlaşıldığını veya nasıl anlaşılması gerektiğini iyi/doğru yorumlamak gerekmektedir. Söz konusu din İslam olunca **kur’an-ı Kerim**’e başvurmak ve onun dil felsefesini/anlayışını doğru kavramak önem taşımaktadır.

Kur'an'da, "**dil**" konusunda hem özel hem de genel ilkeler vazedilen ayetler vardır. Ayetler yanında Hz. Muhammed'e atfedilen dil özellikle Türk dili ile ilgili rivayetler bulunmaktadır. Bu iki kaynak beraber değerlendirildiğinde ve "**gerçek özü ve mesajı**" doğru anlaşıldığında; "**din ve dil ilişkisi**" / "**dinin dil anlayışı**" ortaya çıkmaktadır.

Allah, Kur'an'da, "**Onlara apaçık bir şekilde anlatabilsin diye her peygamberi, kendi kavminin /milletinin dili ile gönderdik.**"³ demektedir. Görüldüğü gibi ayette Allah, her peygamberi, kendi kavmine, kendi milletine getirdiklerini ve öğretmek istediklerini açık seçik anlatabilmesi, onların da açık seçik anlaması için o toplumun diliyle gönderdiğini vurgulamaktadır. Başka bir dille gönderilseydi veya başka bir dili bilen peygamber gönderseydi, acaba insanlar o dinin bütün inceliklerini anlayabilirler miydi? Tabii anlamaları mümkün olmazdı. Bunun için Allah, özellikle "**anlayabilsinler diye kendi milletinin diliyle**" gönderdiğini vurgulamaktadır. Buradaki vurgu "**anlamaya/kavrama**"ya yöneliktir. Anlama / kavrama olmadan uygulanması ve gereğinin yerine getirilmesi mümkün değildir. Bu ilke, geneldir ve bütün dinleri kapsamaktadır. Rivayete göre peygamberlerin sayısı 124 bin civarındadır. Hz. İbrahim, Hz. Musa ve Hz. İsa da dâhil olmak üzere her biri geldiği kavmin/milletin dili ile gönderilmişlerdir.⁴

Kur'an'ın Hz. Muhammed'e Arapça indirilmesini de Allah, şöyle açıklamaktadır: "(Ey Muhammed!) **Uyarıcılardan olası diye Cebrail, onu senin kalbine anlaşılır bir Arap diliyle indirdi...**"⁵. Arap dilinde indirilmesinin anlama ile ilgili olduğu şu ayette net olarak ortaya konulmaktadır: "**Anlayasınız diye biz, onu Arapça bir Kur'an olarak indirdik.**"⁶ Bu iki ayette, Kur'an'ın anlaşılması gerektiği ve anlaşılması için de onun Arapça indirildiği verilmektedir. Bu vurguda hedef, Kur'an'ın anlaşılmasıdır. Peygamber Araplar arasından seçilmiştir. Arapçanın dışında bir dille konuştuğu/anlattığı takdirde "**doğru ve incelikleri ile anlaşılması**" mümkün olmayacaktır. Bu durumda itirazlar artacaktır. Bununla Allah, her kavmin/milletin dinini kendi dilinde almasına izin vermekte ve anlaşılmanın amaç olduğunu vurgulamaktadır. Bu vurgu; dinin mesajını anlamının amaç, dilin araç olduğunu ve **din ile dil** arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır.⁷

Kur'an'ın açık ayetlerine rağmen, zaman zaman, Kur'an'ın Arapçadan başka bir dile tercüme edilmesine karşı çıkmış ve âdeta herkesin Arapça bilmesine/an-

Kur'an'ın açık ayetlerine rağmen, zaman zaman, Kur'an'ın Arapçadan başka bir dile tercüme edilmesine karşı çıkmış ve âdeta herkesin Arapça bilmesine/ anlamasına gayret edilmiştir.

lamasına gayret edilmiştir. “**Arapçanın Allah’ın dili**” olduğu gibi yanlış yorumlar bu anlayışa gerekçe yapılmıştır. Buna bağlı olarak da Arapçanın faziletleri sayılıp dökülmüş ve “**Cennet dilinin Arapça**” olduğu iddiası bile savunulmuştur. Bu yorumlar ve yaklaşımlar, ana dili ve kültür dili/millet dili Türkçe olan Türk milletinin kendi dilinde dinini tam anlamıyla öğrenmesini engellemiştir.

Arapçayı, “**cennet dili, Rabb’in dili / Rabça**” saymak Allah’ın “**âlemlerin Rabb’i**” olmasına, her şeyi bilen olması anlamındaki “**Âlim**” sıfatına aykırıdır. Herhangi bir dili Allah’a isnat etmek uygun değildir. O, her dili bilmektedir ve her şeyin yaratıcısıdır. Ancak Kur’an, Arapça konuşan toplumu aydınlatmak ve

Arapçayı,
“**cennet dili,
Rabb’in dili /
Rabça**”
saymak Allah’ın
“**âlemlerin
Rabb’i**”
olmasına, her
şeyi bilen
olması
anlamındaki
“**Âlim**” sıfatına
aykırıdır.

onların iyice anlamasını sağlamak için Arapça inmiştir. Allah’ın istediği, insanların iyice anlaması ve “**iyi amel**” işlemesidir. Bunun en iyi yolu, insanın kendi dilinde anlaması ve yorumlanmasıdır. Çünkü anlamadan kavramak ve ders almak zorlaşmaktadır.

Kur’an’ın ayetleri yanında Hz. Muhammed’in Türkler ve Türk dili ile ilgili rivayetlerini/ “**hadislerini**” de bu konuyla bağlantılı olarak değerlendirmek yerinde olacaktır. Çünkü Hz. Muhammed (SAV)’e atfedilen, “**Türklerin lisanını öğrenin, çünkü onların saltanatı uzun sürecektir.**”⁸ rivayeti de dil ile din arasındaki ilişkiye başka bir örnektir. Bir dini anlamak yanında anlatmanın, normal ve yerinde ilişki kurabilmenin yolunun da ilgili dili bilmekten geçtiğini ortaya koymaktadır.

Hz. Muhammed’i anlamak, İslam’ı hakkıyla kavramak için iyi Arapça öğrenen ve bu konuda ciddi araştırmalar yapanlar arasında Türklerin önde olduğunu da belirtmekte yarar bulunmaktadır. Bu

kişiler, Türklerin İslam’ı öğrenmesinde ve Türkler arasında yayılıp benimsenmesinde etkili olmuşlardır. Çünkü bir dilin bütün inceliklerini bir başka toplumun anlaması mümkün değildir. Bunun yerine içlerinden bir kısmının bilmesi ve onu kendi milletine anlatması daha gerçekçi bir yoldur. Buna ve Türklerin Hz. Muhammed’e sevgisine en güzel örnek hadis derlemelerinde de kendini göstermektedir.

İslam dünyasında Kur’an’dan sonra ikinci önemli “**dinî kaynak**” kabul edilen **hadis külliyatı** Kütübü’s-Sitte de ağırlıklı olarak Türk kökenli muhaddislere aittir. Yüzlerce hadis kitabı arasından seçilip benimsenen ve “**Kütübü’s-Sitte** (altı kitap)” olarak adlandırılan bu hadis külliyatı yazarlarının tamamına yakınının hatta tamamının Türk olduğu yapılan araştırmalar ile ortaya konulmuştur. İmâm Buhârî’nin (öl.H 256/ M 8109) **Sahîh-i Buhârî**’si, İmâm Müslîm’in (öl.H 216/ M 875) **Sahîh-i Müslim**’i, Muhammed İbni Mace’nin (öl.H 273/M886) **Sünen-i**

İbni Mace'si, İmâm Ebu Davud'un (öl.H 316/ M 928) **Sünen-i Ebu Davud'u**, İmâm Tirmizî'nin (öl.H 320/M 932) **Sünen-i Tirmizî'si**, İmâm Nesâî'nin (öl.H 303/M915) **Sünen-i Nesâî'si** bu altı kitabı oluşturmaktadır. Altı hadisçinin yaşadığı dönem de hicri 3-4./Miladi 9-10. yüzyıllarıdır, İslam'ın ilk 2-3 yüzyılıdır. Böyle bir dönemde bu gayret, çalışma ve bağlılık önemli bir ölçü olmalıdır.

Türk Milletinde Din ve Dil İlişkisi

Türklerde **din ve dil** önemli iki değerdir. Var olmanın ve milleti oluşturmaya temel iki ögesidir. Ziya Gökalp, Türk köylüsünün millet tanımını bu iki değere göre yaptığını belirtmektedir. Ona göre Türk köylüsü, milleti; **"Dini dinime, dili dilime uyandır."**⁹ şeklinde tanımlamaktadır. Bu safiyane ve ihlasla yapılan tanım; din ve dil ikilisinin ilişkisine olduğu kadar önemine de işaret etmektedir. Türk milletinde **din ve dil** ikilisinin ne derece önemli olduğu Atatürk'ün ifadesinde de yerini bulmaktadır. Atatürk, bunu şu şekilde vurgulamaktadır: **"Milletimiz, din ve dil gibi kuvvetli iki fazilete maliktir. Bu faziletleri hiçbir kuvvet, milletimizin kalp ve vicdanından çekip alamamıştır ve alamaz."**¹⁰ Görüldüğü gibi **din ve dil**, Atatürk indinde de iki fazilettir. Hiçbir kuvvetin Türk milletinin kalbinden ve vicdanından söküp atamayacağına vurguladığı bu iki fazileti Atatürk; Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşunun ilk yıllarında bizzat uygulayarak göstermiş ve Arapça hutbe konusuna, okuduğu Türkçe hutbeyle, ilk çözüm örneğini de kendisi vermiştir. O, Balıkesir'de, 7.2.1923 tarihinde, Zağnos Paşa Camii'nde, minbere çıkıp bir hutbe irat etmiştir.

Türkçe okuduğu hutbede Atatürk'ün söylediklerinin bir kısmı şöyledir: **"Millet, Allah birdir, şanı büyüktür.. Camiler, taat ve ibadet ile beraber din ve dünya için neler yapılmak lazım geldiğini düşünmek yanı meşveret için yapılmıştır. Millet işlerinde her ferдин zihni başlı başına faaliyette bulunmak elzemdir. İşte biz de burada din ve dünya için, istikbal ve istiklalimiz için, bilhassa hâkimiyetimiz için neler düşündüğümüzü meydana koyalım. Ben yalnız kendi düşüncemi söylemek istemiyorum. Hepinizin düşündüklerini anlamak istiyorum Benden ne öğrenmek ne sormak istiyorsanız serbestçe sormanızı rica ederim."**¹¹ Bu hutbede; camilerin önemi vurgulanmıştır, **istikbal ve istiklal için "istişare"** nin faydası, milletin bundaki yeri ve yetkisi vurgulanmıştır. Hutbenin sonunda da kendisinden ne sorulmak ve öğrenilmek istediğine imkân vermiştir. Bunun üzerine, hutbeden sonra minberden inmiş olan Atatürk'e sorular sorulmuş, o da sorular soruları cevaplamıştır. Hutbeler hakkında sorulan bir soruyu da şöyle yorumlamıştır: **"Hutbeler hakkında irat edilen sualden anlıyorum ki bugünkü hutbelerin tarzımilletimizin hayatıfikriyesi ile lisaniyle ve ihtiyacatımedeniyesiyle mütenasip görülmemektedir. Efendiler, hutbe demek nasa hitap etmek, yani söz söylemek demektir. Hutbenin manası budur. Hz Peygamber zamanısaadetlerinde hutbeyi kendisi irat ederlerdi. Gerek Pey-**

gamber Efendi'miz ve gerek Hulefâyı Râşidîn'in hutbelerini okuyacak olursanız görürsünüz ki gerek Peygamber'in gerek Hulefâyı Râşidîn'in söylediği şeyler o günün meseleleridir. O günün askerî, idari, mali, siyasi ve içtimai hususatıdır... Hutbeden maksat ahalinin tenvir ve irşadıdır. Başka şey değildir. Yüz, iki yüz hatta bin sene evvelki hutbeleri okumak, insanları cehil ve gaflet içinde bırakmak demektir. Hutbenin her hâlde nasın kullandığı lisanla görüşmesi elzemdir..."¹² Bu yorumla o, hutbelerin hatta İslam'ın Türk milletinin anlayacağı dilde yani Türkçe olmasını dile getirmiştir. O yıldan itibaren hutbelerin Türkçe olması için tedbirler alınmış ve milletin bilinçlenmesine katkı sunulmuştur.

Cuma
namazı
İslam'da
toplumsal
anlamı olan
en önemli ve
yegâne bir
namazdır.

Hutbe, cuma namazı ile ilgilidir ve onun bir rüknüdür. Cuma namazı da; "Ey iman edenler! Cuma günü namaz için çağrıldığıınız vakit, alışverişinizi bırakın, Allah'ı zikretmeye /anmaya koşun. Eğer bilerseniz bu sizin için daha hayırlıdır"¹³ ayetiyle farz kılınmıştır. Cuma namazı İslam'da toplumsal anlamı olan en önemli ve yegâne bir namazdır. Bundan dolayı anlaşılması ve mesajları önem taşımaktadır. Bu özelliği dikkate alınarak "din ve dil ilişkisi"ne örnek alınmıştır. Ayette "Allah'ı zikir / anma"; toplumu belli konularda bilgilendirme ve haftalık gelişmelerden haberdar etme olarak anlaşılmuş ve "hutbe" ile yerine getirilmiştir. Bundan cuma namazının "sosyal bir ibadet" olduğu çıkmaktadır. Bundan dolayı cuma namazının kılınması ve kıldırılmasında bazı şartlar aranmıştır. Zaman zaman teşkilatlı bir beldede olmasının ve

belli bir sayıda topluluğun bulunmasının istenmesi, namazın toplumsal yönüyle ilgili olmalıdır. Bu namazdaki hutbede söyleneceklerden herkesin, kalabalık bir kesimin yararlanması murat edilmektedir. Hutbelerin, büyük çoğunluğun anladığı dilde yani Türk dilinde olmasının istenmesi bundandır.

Türkler arasında 1919 yılına kadar hutbeler, Arapça olmuştur. Arapçadan halkın büyük çoğunluğu istifade edemediği için Arapça hutbeyi Türkçe özetleyen mütercim sınıfı bile ortaya çıkarılmıştır. Dinin gayesinin anlaşılacak ve yaşanmak olduğuna, dilin vasıta olduğuna delil yine Kur'an ayetleridir.¹⁴ Başka bir dilde gönderilme; anlaşılmayı, hükümleri yerine getirmeyi zorlaştırmakta ve mazeret üretmeye kapı açmaktadır. Bunun için Kur'an, anlasınlar diye, Araplara kendi anladıkları kültür dili /millet dili olan Arapça ile gönderilmiştir. Arapların kültür dili/millet dili olan Arapçayı İslam'ı kabul eden her toplumun bütün incelikleri ile bilmesi mümkün değildir. O hâlde dini anlamak ve yaşamak için o toplumun kendi kültür dilinde/millet dilinde dini/ İslam'ı anlaması önem taşımaktadır.

Arap olmayan bir toplumda herkesin Arapçayı bütün incelikleri ile bilmesine imkân yoktur. Bu durum, dinî temel kaynakların Türkçeye tercüme edilmesini zaruri kılmaktadır. Büyük Türk bilgini İmam Azam Ebu Hanife'nin, böyle durumlarda, ibadetlerin Arapça dışında bir dille bile yapılabileceğine fetva verdiği dönemler olmuştur.¹⁵ Bundan dolayı olacak ki Elmalılı Hamdi Yazır, İbrahim suresinin 4. ayetini tefsir ederken Arapçayı bilenlerin, bilmeyenlere Kur'an'ı ve hadisleri bildikleri lisanlara tercüme ederek sunmasına işaret etmektedir.¹⁶ Bu millet Türk milleti olursa, İslâm'ı gerçek anlamda anlamasının ve kavramasının önemi daha da artmaktadır. Çünkü İslâm'ı yücelten ve yayanın Türkler olduğu dünyaca kabul edilmiştir. Sahîh-i Buhârî Muhtasârı – Tecrîd-i Sarîh Tercemesi'nde, bu konuya şöyle temas edilmiştir: "...İslamiyeti Türk bahadurlarının süngüleri i'lâ ettiği gibi bütün İslami ilimleri de Türk zekâları yükseltmiştir. Hakikaten İslam ilimleri Arabistan ufkundan bir güneş hâlinde doğmuştu. Fakat o şems-i ilim yürüye yürüye Türk diyarının ortası olan Maverâünnehr'e gelmiş ve orada hatt-ı ıstıvâyı bulmuştur. Bu Türk elinden diyar-ı Rum'a intikâl edip onun muhtelif örf ü âdetiyle karışarak artık o elem diyârında nirsuz, ziyasız gurûb edip gitmiştir."¹⁷

Abbasilerden sonra ortaya çıkan Müslüman Türk devletlerinden Selçuklular Türk oldukları hâlde, hükûmet dili olarak Farsçayı, ibadet dili olarak da Arapçayı kabul etmiş oldukları anlaşılmaktadır. Selçuklulardan sonra özellikle Anadolu'da devlet kurmuş olan Karamanoğulları ve Osmanoğulları, hükûmet dili olarak Türkçeye önem vermişlerdir. Ancak ibadette, bazı istisnai durumlar bir yana bırakılırsa, Arapça hâkimdir. Aksaraylı Yusuf oğlu Abdurrahman, 1397'de yazdığı eserde, bir risale Türkçe yazmaya teşebbüs ettiğini, İslâm'ın kurallarını ihtiva eden bir kitabı Türkçeye tercüme ettiğini ve diniyatın Türkçeleştirilmesi tezini savunduğunu dile getirmektedir. Türkçe yazdığı esere, İslâm'ın bilinmesi gereken kurallarını topladığı için "**İmadü'l-İslâm**" adını verdiğini kaydetmek, Türkçe olduğu için hafife alınmamasını, çünkü içindeki ilmin faydalı ve "**salih amel**" işi olduğunu hatırlatmak zorunda kalması üzerinde düşünülmesi gereken ciddi bir durumdur. Onun, eserinde şöyle dediği nakledilmektedir: "**Pes her kavmin dili kendilerine kıyas ve asıl olduğu gayr-i dilden istifade edemedikleri içindir. Hz. Peygamber, eğer bu diyara gelmiş olsaydı o dahi Türk dili söyleyecekti. Halkın menfaati bu cihetten olduğu için, Allah her peygamberi kendi kavminin diliyle göndermiştir (İbrahim, 4)... Arapça okun-**

Dinin gayesinin anlaşılacak ve yaşanmak olduğuna, dilin vasıta olduğuna delil yine Kur'an ayetleridir.

mayan farzı terk etmiş ve âsi olamaz. Böyle değildir. Maksud olan bilmektir. Ne tarikle (yolla) bilirse bilsin.”¹⁸

Aksaraylı Yusuf oğlu Abdurrahman, kitabının baş tarafında, Allah’ın “**ilmi gökten Arap dili üzerine indirdi**”ğini, halkın menfaati o dil üzere olduğu için Arap âlimlerinin o ilmi Arapça beyan ettiklerini; İran bilginlerinin, bilginler için Arapça, fakat halk için menfaatleri bu yönde olduğundan Farsça eserler yazdığını kaydetmektedir. Kendisi de Türk halkının anlaması ve öğrenmesi için Türkçe yazdığına ve fayda hasıl olduysa bunu Türkçeye borçlu olduğuna işaret etmektedir. O, Türkçe yazılan eserlerin olduğunu, ancak hafife alındığına da yer vermektedir. Kendisi buna rağmen Türk halkını bilgilendirmek için Türkçe yazmak gerektiğine, Allah’ın da böyle istediğine işaret etmektedir.

Türkler arasında/Türk boylarında, Türkçe eserler yanında, Arapça ve Farsça eserler de yazılmıştır. Bu durum, zaman zaman, bazen açık bazen gizli olarak Türk dili ile Arap dilinin karşı karşıya gelmesine yol açmış; çatışmalar ve rekabet yaşanmıştır. Abbasiler Döneminde, Türklerin konumu ve etkinliği, o günün tarihî ve sosyal şartları içerisinde Türk’ün maddi ve manevi gücünün de Türkleri üstün bir konuma getirmiştir. Türklerin elde ettiği bu konum, İslam dünyasında, Türkleri tanınmasına ve dillerini öğrenmesine kapı aralamıştır. Kâşgarlı Mahmud da hem bu ihtiyacı karşılamak hem Araplara Türk dilini öğretmek hem de Türk dilinin Arapçadan geri olmadığını ve onunla “**atbaşı**” gidebileceğini göstermek için *Divanü Lügati’t-Türk*’ü yazmıştır. O, eseriyle aynı zamanda Türk kültürünün büyük bir hazine olduğunu ve bu değerli hazinenin de kendi kültür dili/millet dili olan Türkçe ile yayılıp yaşatılmasını ortaya koymak istemiştir.

Kâşgarlı, yazdığı eseri Bağdat’ta bulunan Halife *Ebü’l-Kasım Abdullah*’a sunmuştur. Arapçanın İslam dünyasına hâkim olduğu bir dönemde Kâşgarlı Mahmud’un Türkçeyi öne çıkarması ve Türkçenin bilim dili –kültür dili ve “**din dili**” de olabileceğini ortaya koymaya çalışması günümüz için önem taşıdığı gibi **din ile dil** arasındaki sıkı ilişkiyi de ortaya koymaktadır

Kâşgarlı Mahmud; *Lügati’t-Türk* kitabını, *Tanrı’nın yeryüzünün hükümranlığını Türklere verdiği*, Araplara Türkçe öğretmek ve Türk dilinin Arapçadan pek de geri olmadığını ve Türk dilinin öğrenilmesinin dinî bir görev olduğunu ortaya koymak için yazdığını belirtmektedir.¹⁹

Kâşgarlı, Türk dilinin öğrenilmesi ile ilgili hadis konusunda şu açıklamayı yapmayı da ihmal etmemiştir: “Buhârîli imamlar arasındaki bir güvenilir kaynaktan ve Nişabur halkının bir imamından işittim: Her ikisi de aşağıdaki hadisi aktardı ve ikisinin de isnat zinciri Resûlullah’a(SAV) dayanıyor. Kıyamet alametlerinden, ahir zaman azaplarından ve Oğuz Türklerinin ortaya çıkışından söz ediyordu. Dedi ki: **‘Türklerin lisanını öğrenin, çünkü onların saltanatı uzun sürecektir’**. Bu hadis sahih ise-vebâli boyunlarına olsun-Türkçeyi öğrenmek dinî bir vecibedir. Eğer sahih değilse, ma’rifet bunu gerektirir.”²⁰

Kâşgarlı, bu tespit ve yorumu ile Türk dilinin üstünlüğünü ve dinî terimlerin Türkçe ile de karşılanabileceğini vurgulamıştır. Çünkü Kur'an'ın Arapça olarak indirilmiş olması, Türkler tarafından Arapçanın "**cennet dili**" olarak nitelenmesine yol açmış ve bu durum Türkçenin bir kenara konulmasına, dolayısıyla unutulup yok olmasına kapı aralamıştır. Arapça konusundaki anlayış ve taassup, 1908'e kadar devam etmiştir. 1908 İnkılâbından sonra Kur'an'ın Türkçe okunması tartışmaları gündeme gelmiştir.

Ziya Gökalp, dinin anlaşılmasının önemini vurgulamış ve anlaşılmanın da ancak milletin dili Türkçe ile olabileceğinin altını çizmiştir. Ziya Gökalp ve bu görüşte olanların karşısında fikir beyan edenler de olmuştur. Onlar da Kur'an'ın Türkçeye tercüme edilebileceğini ancak Türkçe tercüme ile namaz kılınamayacağını savunmuşlardır. Namazlarda Kur'an'ın Arapça, duaların ve hutbelerin Türkçe okunmasında şöyle böyle ittifak hasıl olmuştur.

Atatürk; Türk milleti tarafından anlaşılmasının sağlanması için, hutbelerden sonra da Kur'an'ın Türkçeye tercüme edilmesini, Türkçe ilmihal kitaplarının ve tefsirlerin yazılmasını düşünmüştür. Çünkü o, Türk milletinin İslam'ı bilmediğini görmüş ve Türk milletinin dinini /İslam'ı öğrenmesini istemiştir.²¹ Bu konuda Atatürk'e atfedilen şu söz dikkat çekicidir ve günümüz için de önem taşımaktadır: "**Türk, Kur'an'ın arkasından koşuyor. Fakat onun ne dediğini anlamıyor, içinde neler var bilmiyor ve bilmeden tapınıyor. Benim maksadım, arkasından koştuğu kitapta neler olduğunu Türk anlansın.**"²² Bu anlayış ve uygulama ile **din ve dil** arasındaki ilişki ortaya konulmuş; dinin anlaşılması için temel kaynakların milletin **diline** tercümesinin önemi vurgulanmış olmaktadır. Bilindiği gibi bir milletin görünür vasfını ve açık karakterini onun dili göstermektedir. Zaten dilleri "**Din dili, devlet dili, edebiyat dili, halk dili**" gibi bölümlere ayıranlar da bulunmaktadır. Bu bölümlerde "**din dili**" ayrı bir önem arz etmektedir.²³

1924 yılından sonra bizzat Mustafa Kemal Atatürk'ün emriyle Kur'an, Türkçeye tercüme edilmiş; Türkçe Kur'an tefsirleri yazılmış; Sahih-i Buhari ve Riyazü's-Salih'in gibi hadis kitapları Türkçeye çevrilmiştir. Türk milletinin büyük çoğunluğunun anladığı dilde, dinî bilgiler veren kitapların basılması başlatılmıştır. Çünkü Türkçenin her sahada gelişmesi, bütün sahalara hâkim olmasına ve bütün sahalarda kullanılmasına bağlı görülmüştür.

Netice olarak Allah "**din**"i insanlar anlansın ve onu uygulansınlar diye göndermiştir. **Anlamak dille ilgilidir.** Onun için Türklerin Kur'an'ı anlamaları; kendi dillerine tercümesine bağlıdır. Bunun için dua, hutbe ve benzeri şeylerin Türkçe okunması; anlaşılmayı kolaylaştıracaktır. Anlaşılma da Allah'ın istediğidir. Onun için herkesin İslam'ın genel hükümlerini başkalarına ihtiyaç duymayacak şekilde öğrenmek zorunluluğu vardır. Herkesin dinî temel konularda bilgi sahibi olması üzerine borçtur. Bunun yanında oturmuş, umuma mal olmuş, bazı kuralları; an-

laşılmakta zorluk yoksa ve geri kalmamamızın sebebi değilse, devam ettirmekte de sakınca yoktur. Oturmuş ve yerleşmiş bazı kuralları yerinden oynatmak her zaman faydalı olmayabilir; bazen “fitne” ye yol açabilir. Bu durumda, **her zaman doğru olan değil, yapılanın doğruluğuna dikkat edilmelidir.**

c. Türkçenin Yaşatılmasında Dinî Metinlerden Mevlid’in Yeri

Türk milletindeki Peygamber sevgisini merkeze almış olan Süleyman Çelebi’nin; hem o sevgiyi de o sevgi ile Türkçeyi yaşatıp yaymayı hedeflediği sonucunu çıkarmak isabetli olacaktır. Çünkü Türk kültüründe Hz. Muhammed sevgisinin önemli göstergelerinden biri olan, hemen her vesile ile hayatın belli başlı noktalarında törensel olarak dillendirilen/ibadet niyetiyle okunan Süleyman Çelebi’nin yazdığı **Mevlid** olmuştur.

Mevlid, doğum zamanı anlamına gelir ve dilimizde Peygamber’imizin doğumu ve bu doğumu anlatan eserler için kullanılır. Peygamber’imizin doğumu, kültürümüzde “**Mevlid-i Nebevi**” olarak isimlendirilir. Bu kutlu olay, Türk milleti tarafından asırlardır “**Mevlid Kandili**” olarak da kutlanır.

Süleyman Çelebi’nin kaleme aldığı **Vesiletü’n-Necat** isimli manzumenin, Mevlid adıyla, yüzyıllardır sevinçte, tasada, doğumda, ölümden okunagelmesi ve bu geleneğin bugün de canlı bir şekilde devam etmesi, Peygamber sevgisi etrafında teşekkül eden “**millî ruh**”un ifadesidir.

Süleyman Çelebi’nin Mevlid’i dönemine oran ile arı ve duru bir Türkçe ile ifade edilmiştir. Devrinin eserlerine göre Mevlid’de Süleyman Çelebi, 1409 yılında, Arapça ve Farsça kelimelere, özellikle tamlamalara az yer vererek Türk milletinin kendi dilinde, tamamının anlayacağı kelimeler ile Peygamberimiz Hz. Muhammed’e Türklerin sevgisini ve muhabbetini ifade etmiştir. **Bu Mevlid, Türkçe duadır ve Türk milletinin kendi dilinde Peygamber’ini yüceltmesidir. Bu yönü ile Mevlid, Türk’e özgü bir bağlılığın ifadesi ve Türkçeyi yaşatmanın bir vasıtasıdır.**

Mevlid; Türklerde **din ve dil** ilişkisine en güzel örnektir; dinî duygular ve uygulamalar ile beraber Türkçenin de yaşatılmasının aracı olmuştur. Bu durum, Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin kuruluşunun ilk yıllarında da çok net olarak fark edilmiştir. Çünkü Sivas Mebusu Hüseyin Rauf’un, Mevlid Kandili’nin gecesi ile gününün millî bayram kabul edilmesi ile ilgili 2.11.338/2.11.1922 tarihli Kanun

Mevlid;
Türklerde **din ve dil** ilişkisine en güzel örnektir; dinî duygular ve uygulamalar ile beraber Türkçenin de yaşatılmasının aracı olmuştur.

Teklifi TBMM’de “12 Rebiü’l-Evvel gecesi ile günü **Hâkimiyet Bayramı**” olarak benimsenip kanunlaşmıştır. TBMM’de kabul edilen bu Kanun Teklifi, Meclis Başkanı Gazi Mustafa Kemal imzası ve 24.10.339/24.10.1923 tarihini taşıyan şu ifadeler ile hükûmete bildirilmiştir: “12 Rebiü’l-Evvel gecesiyle gününün millî bayram akdine dair olup 24.10.39 tarihinde münâkid 41’nci ictimain birinci cellesinde kabul edilen 362 numaralı Kanun suret-i musadakası bera-yı neşr ve tebliğ leffen takdim edilmiştir efendim.”

Din ile dilin ilişkisine dair önemli bir belge de Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin ilk anayasalarıdır. Cumhuriyetin ilanı münasebetiyle Anayasa’da 364 Nu.lı Kanun ile Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun bazı maddelerinde değişiklik yapılmıştır. Bu değişikliğin birinci maddesinde Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin hükümet şeklinin Cumhuriyet, ikinci maddesinde de “**Türkiye Devleti’nin dini, Din-i İslam’dır. Resmî lisanı Türkçe**” olduğu yer almıştır (18 Rebiü’l-Evvel 1342 ve 29 Teşrin-i Evvel 1339/29 Ekim 1923). Anayasa’da din olarak **İslam**’ın dil olarak **Türkçenin** yer alması, her dönemde, **din ile dil** ikilisinin önemli görüldüğünü, yan yana ve ayrılmaz bir bütün oluşturduğunu ortaya koymaktadır.

Peygamber sevgisi ile beraber Türk dilinin yaşanmasına vesile olan Süleyman Çelebi ve bu toprakları bizlere vatan olarak bırakan ecdat da Mevlid Kandili dolayısıyla anılmaktadır. Türk dili denilince akla onun bozulmadan ve kaybolmadan günümüze gelmesinde Yunus Emre’nin ve Hacı Bektaş Veli’nin de arı duru Türkçe ile ilahîleri, duaları, gülbankları, düvezleri gelmektedir. Türkçenin bozulmadan ve kaybolmadan günümüze ulaşmasında Hz.Muhammed ve Ehl-i Beyt’inin âşığı Hacı Bektaş Veli’nin “**Eline, beline, diline sahip ol!**” vecizesinin ve ihtarinin önemli rolü olduğu da hep akılda tutulmalıdır. Bu vecizede yer alan “**Eline sahip ol!**”un “Vatanına, toprağına, bulunduğu yere sahip ol!”, “**Beline sahip ol!**”un “Nesline, soyundan gelenlere sahip ol!” ve “**Diline sahip ol!**”un da Türk’ü Türk yapan, Türk milletini Türk milleti yapan ve varlığının devamını sağlayan güzel Türkçeye sahip ol, şeklindeki yorumu da dikkate almak lâzımdır.

Farsçanın ihya edildiği, Arapça, Farsça ve Batı dillerinin karışımından oluşan ve Türk halkının anlamadığı dilin hâkim kılınmak istendiği dönemde Hacı Bektaş’ın ilkeleri ve onun yolundan gidenlerin gayreti Türkçenin diri olarak yaşamasını sağlamıştır, demek bir gerçeğin altını çizmek olacaktır. Çünkü dergâhta, bargâhta, tekkede, zaviyede, camide, mescitte Hz. Muhammed’e ve Ehl-i Beyt’e sevgisinin dile getirilmesinin, duaların, deyişlerin arı duru Türk dili ile yapılmasının Türkçenin yaşatılmasında büyük rolü olmuştur. Hacı Bektaş Veli, Taptuk Emre, Yunus Emre gibi bilginler, Türk Milletinin tamamının anladığı dille İslam’ı ve Türk kültürünü anlatmaları birliğin de harcı olmuştur. Bu dönemlerde halk; İslam ile Hz. Muhammed’in mesajlarını, otorite olan bilginlerin görüşlerini anlatan öz Türkçe destanlara, mevlitlere, menkıbelere ve hikâyelere hayatında büyük bir yer vermiştir. Her Türk, öz Türkçe olan bu çeşitten destanları, masalları, hi-

kâyeleri, menkıbeleri ve mevlitleri içten gelen bir bağlılıkla dinlerken büyük bir zevk almıştır. Türkçe Mevlit kitaplarının, şehirlerde hatta hemen hemen her evde bulunduğu da nakledilmektedir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Türkçenin yaşatılmasında mevlitlerin, ozanların beyitlerinin, menkıbelerin ve anlatılan hikâyelerin etkisi büyüktür. Bunlardan uzaklaşıp Arapça ve Farsça kelimeler ile ağırlıklı konuşmaların ve eserlerin Türkçeyi kuşatmaya başlaması, felaketin ve günümüzde yaşanan sıkıntıların da habercisi olmuştur. Bu durum; yozlaşmanın da "Türklük"ün kabalık ve yozluk sayılmasının da kapısını aralamıştır. Artık Türklüğü ve Türk kimliğini içlerine sindirememiş olanlar, kendilerini başka bir soya ve başka bir kimliğe ait görenler; kendi kimliklerini saklama yolu olarak "Osmanlıcılık"ı bir kalkan olarak görmüşlerdir. Bu durumda olanlar, "Osmanlıcı" geçinmiş ve bu şemsiye altına sığınmışlardır. "Osmanlıcı geçinenler"; "**Etrak-ı bi-idrâk**" (idraksız Türk), "**Etrak-ı nâ-pâk**" (pis Türk), "**Kapını Türk'e, sırtını kürke alıştırma.**" gibi Türk'ü aşağılayan deyimler ve atasözleri üretmiş, bunun yanında Arab'ı da "**Kavm-i Necip**" (soylu kavim) olarak yüceltmekte bir sakınca görmemişlerdir. Sözde Osmanlıcılık yapanlar, gerçekte özbeöz Türk Devleti olan Osmanlıları/Osmanlı Devleti'ni savunmak değil, günümüzdeki gibi, Osmanlıcılığı kozmopolitik anlamında aldıkları ve Türk birliğine karşı kullanmaya çalıştıkları net olarak anlaşılmaktadır.

Sözde Osmanlıcı olanlar, Türklük bilincinde olan ve Türk dilini yaşatan "**Kızılbaş Türkler**"e de "**Rafizi, zındık, mülhid**" gibi yaftalar takarak dışlamaya/ayrıştırmaya çalışmışlardır. Bu nitelemelerin ve takip edilen politikaların yanlışlığını ve tehlikesini gören Türkmen beyleri, şeyhleri, dedeleri-babaları ve ozanları zaman zaman Türk milletini bilinçlendirmeyi denemişlerdir. Ancak Osmanlıcılık yaftası altına saklananlar, "**Türklük bilinci**" ile başlatılan teşebbüsleri başarısız kılmak için üst yönetimi yanlarına almayı ve kaleyi ele geçirmeyi de başarmışlardır. Yönetimin büyük bir kesiminin farkına bile varmadığı bu oyunlar; ülkenin birliğini ve milletin bütünlüğünü tehdit ettiğini çok geç anlamışlar, fakat iş işten geçmiştir. Çünkü gördükleri baskı ve zulüm karşısında bunalan, kolu kanadı kırılan Türk boyları, Türk oymakları ne yapacaklarını şaşırılmış; yabancı dil ve kültürlerin etkisine açık hâle gelmiştir. Türk diline yabancı kelimelerin girmesi yeni "**diller**"in oluşumunu sağlamış ve yeni "**milletçikler**"in oluşumuna zemin hazırlamıştır. Bu yeni dilin oluşmasında Osmanlı Devleti'nin takip ettiği "**Dil politikası: Osmanlıca**" ve "**Hamidiye Alayları Projesi**" etkili olan unsurların başında gelmektedir. Bir kısmı kendi eseri olmasına rağmen bu politikaların yanlışlığını sonradan fark edenlerin arasında da yine Padişah Abdulhamid Han vardır. Dil konusundaki ihmalin ve takip edilen politikanın yanlışlığını, bu politikaların "**yeni milletçikler**" oluşturduğunu fark eden Padişah Abdulhamit; çare aramaya başladığında iş işten geçmiştir. Abdulhamit'in dil ile ilgili yayımlattığı bir **Tamim**'de bu konuya, farklı dil ve lehçelerin nasıl ortaya çıktığına, günümüzdeki

bazı yaklaşımlara ışık tutacak önemli ipuçları vardır. **Tamim**'de şöyle denilmektedir:

“Sözün güzeli ve doğru söyleme kaidelerine uygun olabilmesi, diğer şartlarla birlikte alışılmamış kelimelerle söylenmeyeşine bağlıdır. Yazı dilinde Arabî ve Farisî kelimelerin hepsi birden kullanılırsa bilinmeyen, alışılmayan birçok kelimeye rastlanmış olur...”

Osmanlı müellifleri maksat ve meramlarının kolayca anlaşılması yoluna gitmeyip ne kadar çok Arapça ve Farsça kelime bildiklerini göstermeyi marifet sanmış, mesela lisanımızda “taş” sözü varken bunun yerine pek çok kimsenin meçhulü olan “senk” veya “hacer” kelimelerini kullanmayı zarafete daha uygun zannetmişlerdir.

Bu hâl, birçok zararıyla birlikte dilimizde mevcut çok sayıda Türkçe kelimenin terkine ve unutulmasına yol açmıştır...”²⁴

Belirli dönemden sonra Osmanlı Devleti'nin takip ettiği politika; önceleri “**Öz Türkçe**” konuşan Türk boylarının bir kısmının dilini unutmasına ve yeni diller edinmesine yol açmıştır. Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki bazı “**diller/lehçeler**” böyle oluşmuştur. Aslında bu dillerin/lehçelerin temeli Türkçedir, ancak zamanla Arapça, Farsça gibi dillerden alınan kelimeler ile bölgesel bazı kelimelerin karışımı “**yeni oluşumlar**” a yol açmıştır. Yöneticiler başta olmak üzere bazı bilim adamları ve yazarlar, Arap ve Fars şairleri ile yazarlarının dillerini, dinî edebiyat yoluyla Türk dili içine taşımaktan ve ana dile bu dilleri egemen kılmakta bir sakınca görmemişlerdir. Bu durum, aynı zamanda “iyi Müslüman” olmanın göstergesi olarak sunulmuştur.

Kop/ Sevensil, 1935 yılında basılan **Araştırma ve Düşüncelerim** adlı eserinde, bu konuda şu tespitlerde bulunmaktadır: “Doğu'da Fars dilini benimseyen Türk boyları Farslaşmış, Güney'de Arap kabileleri arasına karışan veya Arapçayı kullanmağa başlayan Türk oymakları, sonraları kendilerini Arap sanmış ve en son olarak da Türk-Arap-Fars dillerinin karışmasıyla ortaya çıkan Osmanlıca'yı konuşanlar, hiçbir ulusal özelliği bulunmayan ve yalnız **dinsel özgürlüğü** bulunan “Osmanlı” olarak yaşamış, gerçekten öz ulusal ülküyü tamamen bir köşeye atmışlardır. Yabancı dilleri konuşan ve yabancı kül-

Sözde Osmanlılık yapanlar, gerçekte özbeöz Türk Devleti olan Osmanlıları/Osmanlı Devleti'ni savunmak değil, günümüzdeki gibi, Osmanlılığı kozmopolitlik anlamında aldıkları ve Türk birliğine karşı kullanmaya çalıştıkları net olarak anlaşılmaktadır.

türün baskısı altına giren Türk boylarının sonraları, kendilerini Türkten ayrı bir soydan sanmaları, bütün bu olayların sonucu olarak görülmüştür.”²⁵

Sonuç

Din ve dil ilişkisi, Türk milletinin hayatında her zaman yerini ve önemini korumuştur. Her iki konu birbiriyle iç içedir. Birindeki anlam kayması ve birinin özelliğini yitirmesi diğerini de etkilemektedir. Çünkü “Türk millî kimliği”nin oluşmasında din ve dil etkili olmuş; bu etki ile birlikte siyasi hayatın da malzemesi hâline getirilmiştir. Zaman zaman din ve dil ilişkisinde hassas dengeler korunamamış, “din” dile baskın getirilmiş ve din olarak **“Arap kültürünün benimsenmesi”** anlaşılmış, bu anlayışlar da hem Türk dilinin hem Türk kültürünün devreden çıkarılmasına veya kenara itilmesine yol açmıştır. Bu düşünce, dönem dönem **“kader”** kabul edilir olmuştur. Bu yanlış anlayışı ve **“kötü kader”**i değiştirmek; Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşlarının da temel meselesi olmuştur. Bunun anahtarı olarak milletleşme; milletleşmenin temeli olarak da din, kültür ve dil görülmüştür. Vatan ve millet ortak paydasında din, dil, kültür ve ülkü birliğine dayalı Türk milleti oluşturulmak hedeflenmiştir.

“Türkiye Cumhuriyetini kuran Türkiye halkına Türk milleti denir.” diyerek kapsayıcı ve kucaklayıcı millet tanımı yapan Atatürk; **“.....Biz doğrudan doğruya milliyetperveriz ve Türk milliyetçisiyiz. Cumhuriyetimizin dayanağı Türk toplumdur. Bu toplumun fertleri ne kadar Türk kültürü ile dolu olursa o topluma dayanan Cumhuriyet de o kadar kuvvetli olur ...”** tespitini de ihmal etmemiştir. Atatürk, bu tespitine uygun olarak Türk kültürü etrafında bir Türk milleti oluşturmuş, bu milletin sağlam temellere dayanması için Türk diline ve İslam dinine büyük önem verdiğini şu ifadeleri ile ortaya koymuştur: **“Milletimiz, din ve dil gibi kuvvetli iki fazilete maliktir. Bu faziletleri hiçbir kuvvet milletimizin kalp ve vicdanından çekip alamamıştır ve alamaz”**. O, tespitle kalmamış, dinin doğru öğretilmesi için **Diyanet İşleri Başkanlığı**nı, dilin öğrenilip öğretilmesi ve geliştirilmesi için de **Türk Dil Kurumunu** kurmuştur. Çünkü din ve dil Türk insanı için önemli iki değerdir. Din bir milleti buluşturan ve kaynaştıran, Dil de bir toplumu millet yapan ve o milleti ebediyen yaşatan temel öğelerdendir.

Dil, değerlerin taşıyıcısı olduğu gibi düşüncenin de **“anahtar”**ıdır. Çünkü düşünülen her şey dil ile anlatılır ve başkalarına aktarılır. Dil ne kadar zengin olursa ve sağlam temellere/kurallara dayandırılırsa meram o kadar kolay anlatılır, kültürel değerler ve medeniyet o oranda sonraki nesillere aktarılır. **Türk kültürünün özü, temeli ve taşıyıcısı da Türkçedir.** Türkçe, geçmişte olduğu gibi günümüzde de Türk milletini millet yapan ve bir arada tutan duygunun, düşüncenin, ruhun mayası ve irfanın dayanağı/ temel değeridir.

Toplumun tamamının birbirinin konuştuğunu anlaması ve anladığını ifade etmesi millet olmada en etkili yoldur. Çünkü dil; bir milleti ayakta tutar, töreyi ve

kültürel değerleri bozulmadan korur, sonraki nesillere aktarır. Bu kural, dünyanın her yerinde aynıdır. MÖ 6. yüzyılda Çin filozofu ve Konfüçyüsçülüğün kurucusu Konfüçyüs bile bu konunun önemini vurgulamıştır. Konfüçyüs'e "**Bir memleketi yönetmeye çağrılırsanız ilk iş olarak ne yapardınız?**" diye sorulduğunda cevap olarak "**Dili düzeltirdim!**" demiş; dil ile "**din/töre**" arasındaki sıkı ilişkiye işaret etmiştir.

Dil ile din, dil ile töre, dil ile kültür, dil ile adalet arasında doğrudan ilgi vardır. Din ve dilin önemini kavrayan milletler ayakta kalabilmiş ve kendi "**medeniyet**"lerini kurabilmiştir. Çünkü din ve dil; insan topluluklarını ortak fikir faaliyetleri içinde birleştirerek bir millet hâline getirir, birliği ve beraberliği sağlar, milletin maddi ve manevi varlığını korur, milletlerin asırlara dayalı tecrübelerini içine alan bilgi hazinesini saklar ve nesilden nesle devreder. Bu iki "**temel ayak/temel dayanak**", birbirinin mütemmim cüzü, milleti yaşatmanın temel ögesi ve ülküsüdür. Onun için hiçbir şey **din** ve **dil** kadar önemli değildir. Eğer bu dil **Türkçe**, millet Türk milleti ve ülke de Türkiye ise **Türkçeye "ortak"** olacak hiçbir "**dil**"e, kimliğinin ayrılmaz parçası olmuş **dine/İslam'a** ortak olacak hiçbir "**din**"e kapı aralanmamalıdır.

Sonuç olarak mevlitler, ilahîler, gülbanklar, düvezler gibi **din ile dili/ İslam ile Türkçeyi** sevip benimseyerek yan yana yaşatacak değerleri günümüzde de öne çıkarmak ve yaygınlaştırmak önem taşımaktadır. ■

¹ Abdurrahman Küçük, "**Kuran'da Din ve Din Anlayışı**", Dinler Tarihi Araştırmaları-II, Ankara 2000,7.

² Abdurrahman Küçük-Günay Tümer-Mehmet Alparslan Küçük, **Dinler Tarihi**, Ankara 2009,80.

³ İbrahim suresi, 4.

⁴ bk.Küçük-Tümer-Küçük, **Dinler Tarihi**, 286-296,351-364;Mehmet Alparslan Küçük, **Kutsal Kitap Anlayışı**(Yahudilik, Hıristiyanlık, İslâm Örneği, Ankara 2009, 37-44,88-95.

⁵ Şuara suresi, 193-195.

⁶ Yusuf suresi, 2.

⁷ bk. Elmalılı Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul (t.y.)**, IV/2844-2846,V/3645-3646.

⁸ Mahmud el-Kâşgarî, **Dîvânü Lügâti' t -Türk**, Türkçe Çeviri ve Düzenleme: Serap Tuğba Yurtsever ve Seçkin Erdi, İstanbul 2007, s.11.

⁹ Ziya Gökalp, **Türkçülüğün Esasları, İstanbul ,1972, s.22.**

¹⁰ Atatürk, **Söylev ve Demeçler**, Ankara ,1952, s. II/67.

¹¹ Osman Ergin, **Türkiye Maarif Tarihi**, İstanbul 1977, V/1943-1944.

¹² Ergin, V/1944-1945.

¹³ Cuma suresi ,s.9.

¹⁴ bk. Yusuf suresi, 2; Şuara suresi, 195; İbrahim suresi,4.

¹⁵ bk. Osman Ergin, **Türkiye Maarif Tarihi, V/1917-1918.**

¹⁶ Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, V/3012-3013.

¹⁷ Zeynü'd-din Ahmed b. Ahmed b. Abdi'l-Lâtifi'z-Zebîdî, **Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi**, Mütercimi ve Şârihi: Kâmil Miras, Ankara 1974, s, VII/383.

¹⁸ Ergin, V/1920-1921.

¹⁹ bk.Mahmud el-Kâşgarî, **Divanü Lügâti' t-Türk**, Türkçe Çeviri ve Düzenleme: Serap Tuğba Yurtsever-Seçkin Erdi, İstanbul 2007, s.11

²⁰ Mahmud el-Kâşgarî, **Divanü Lügâti' t-Türk**, s. 11.

²¹ bk.Ergin, V/1956-1958.

²² Ergin, V/1950.

²³ bk.Ergin, V/1948.

²⁴ Nihat Sâmi Banarlı, **Türkçe'nin Sırları**, İstanbul, s.1977, s.209-210.

²⁵ Kadri Kemal Kop(Sevengil),**Araştırma ve Düşüncelerim**, Yayına hzl. Gürsan Öner, Ankara, s.1982, s.46.